

Gradovi i utvrde srednjovjekovne Moslavine

Kelava, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:358856>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
Odsjek za kroatistiku

JOSIPA KELAVA

GRADOVI I UTVRDE SREDNJOVJEKOVNE MOSLAVINE

Završni rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

JOSIPA KELAVA

GRADOVI I UTVRDE SREDNJOVJEKOVNE MOSLAVINE

Završni rad

JMBAG: 0303059848, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti i kroatistike

Predmet: Umijeće ratovanja u kasnoj antici i srednjem vijeku

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Robert Kurelić

Pula, rujan 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Josipa Kelava, kandidatkinja za prvostupnika povijesti i kroatistike ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student
Josipa Kelava

U Puli, 2019. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Josipa Kelava dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Gradovi i utvrde srednjovjekovne Moslavine* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 2019. godine

Potpis

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. MOSLAVINA.....	3
2. POVIJEST SREDNJOVJEKOVNIH UTVRDA I GRADOVA	5
3. GARIĆ GRAD.....	8
3.1. VLASTELINSTVO.....	11
4. DRUGI SREDNJOVJEKOVNI GRADOVI.....	14
4.1. JELENGRAD.....	14
4.2. KOŠUT(A)GRAD.....	16
4.3. BRŠLJAN(OV)AC.....	17
4.4. MOSLAVINAGRAD.....	18
5. PAVLINSKI SAMOSTAN BLAŽENE DJEVICE MARIJE NA GARIĆU.....	20
5.1. ČUPORI MOSLAVAČKI.....	21
6. SVAKODNEVNICA MOSLAVINE.....	24
6.1. ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA	26
ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA	30
SAŽETAK.....	34
ABSTRACT.....	35

UVOD

Povijest Moslavine relativno je nepoznata i neistražena zbog njene političke i crkvene rascjepkanosti. U današnjoj Republici Hrvatskoj njen je povijesni teritorij rascjepkan na više županija i biskupija. Iako joj povijest seže još u rimsko doba, najveći značaj dosegla je u srednjem vijeku, kada je na tom području živio slavni plemićki rod Čupor Moslavački koji je ostavio mnoge tragove iza sebe. Iako se pod ovim imenom javljaju u izvorima tek u prvoj polovici 14. stoljeća, smatra se da su u Moslavini od ranije ili su ime preuzeli od roda *De Monoszlo*, koji potječe iz druge polovice 12. stoljeća. Izvori za povijest obitelji pronađeni su u pavlinskom samostanu Blažene Djevice Marije, u blizini Garić grada, jednog od najvećih srednjovjekovnih gradova i utvrda Hrvatske. Moslavinom je prolazila srednjovjekovna cesta koja je spajala sve njene tadašnje utvrde. Riječ je o takozvanoj Velikoj cesti ili cesti kralja Kolomana, čiju je točnu trasu nemoguće sa sigurnošću utvrditi zbog oprečnih tvrdnji u dostupnim izvorima.¹ Pored Garića druge važne utvrde za zaštitu Moslavine su Košut(a)grad,² Jelengrad, Bršljan(ov)ac³ i Moslavinograd. U radu ću koristiti toponime Košutgrad i Bršljanovac, a cestu ću nazivati Velikom cestom. Zbog velikog broja gradova i utvrda, Moslavina iz srednjeg vijeka nosi nadimak *Zaprta gora*.⁴ Gradovi i utvrde nastali su tijekom 13. stoljeća, a prvi sigurni zapisi o njima nalaze se na popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine koji je sastavio gorički arhiđakon Ivan i uvrstio u statut Zagrebačkog kaptola.⁵ Ranije nastale kamene utvrde (burgovi) ili zemljane utvrde (gradišta) protežu se čitavim područjem Moslavine te su služile kao „granično područje Turske imperije i kršćanskog svijeta“.⁶ U središtu pozornosti rada je Garić grad, njegova povijest i važnost u srednjem vijeku. Zatim

¹ Vidi više u: Pavleš, R.(2008.). *Cesta kralja Kolomana*. Podravina, 7(13), str. 65-75
<https://hrcak.srce.hr/78017>

² „Sintagmu „sub castro Cosuchak“ M. Kruhek prevodi „pod gradom Košutom“ te ga naziva Košutgrad, unatoč tomu što je među lokalnim stanovništvom rasprostranjen naziv Košuta-grad.“ Pleše, T., Sekulić, P. (2013). *Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada*. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 30 (-), str. 84

³ Kroz literaturu se protežu oba toponima.

⁴ Ili Mons Claudius, ali vezano za Moslavinu pojam „Claudius“ drži tezu o tome da nije u vezi s rimskim carem Klaudijem, jer latinski *claudo* znači i zatvoriti, a Moslavačka gora je u srednjem vijeku zaista sva okružena utvrđenim gradovima odnosno zatvorena. No, prema narodnim predajama postoje teorije da su je ipak zvali i *Klaudijeva gora* što ne možemo sa sigurnošću potvrditi. Više: Kovačević, D.(2005.). *Moslavačke legende i predaje*. Kutina: Spiritus movens, str. 38

⁵ Buturac, J. (1984.). *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

⁶ Bobovec, A. (1991). *Srednjovjekovni arheološki lokaliteti na području općina Kutina i Garešnica*. Muzejski vjesnik, 14 (14), str. 8

slijede ostali gradovi i utvrde srednjovjekovne Moslavine, pavlinski samostan, obitelj Čupor Moslavački te svakodnevica srednjovjekovne Moslavine. Zbog raznolike terminologije u literaturi, u završnom radu pod pojmom *grad* podrazumijevam upravno područje koje se sastoji od utvrde, podgrađa i ima svoje vlastelinstvo, primjerice Garić grad. Pojam *utvrda* ili *burg* u radu se odnosi na građevinu podignutu u svrhu obrane na strateški istaknutom položaju. Na primjeru Moslavine to su Košutgrad, Jelengrad, Bršljanovac, Moslavinograd i druge manje utvrde.

1. MOSLAVINA

U užem smislu Moslavina obuhvaća samo jugozapadno i južno prigorje Moslavačke gore, a najvažnija središta danas su Kutina, Čazma, Ivanić-grad, Garešnica i Popovača. Razlog njene slabije prepoznatljivosti kao hrvatske pokrajine leži u današnjoj političkoj i crkvenoj rascjepkanosti. Moslavina je, naime, podijeljena upravno na tri županije: Zagrebačku, Bjelovarsko-bilogorsku i Sisačko-moslavačku, a crkveno na tri biskupije: Sisačku, Bjelovarsko-križevačku i Požešku. No, njeno ime seže sve u rimsko doba kad se nazivala *MonsClaudius*,⁷ što se prevodilo kao *Zaprta gora*. Nadalje, smatra se da je od imenice *Mons* došao toponim Moslavina, prema mađarskom Monoszló. Moslavačka gora je u srednjem vijeku nosila ime Garić, međutim to se ime danas veže isključivo za utvrdu.⁸ Područje Moslavačke gore sa svojom je okolicom bilo tijekom kasnog srednjovjekovlja podijeljeno na tri administrativna područja – Garić, Gračenicu i Moslavinu. Niska Moslavačka gora spada u područje Panonske nizine, a nalazi se između nizina Lonje, Ilove i Česme. Najviši vrh Moslavačke gore je Humka, čija je visina 488 metara, dok je najniže područje Lonja na 95 metara. Dio Moslavine je brežuljkastog okružja, čijem su nastanku pogodovali taložni sedimenti poput pijeska, šljunka, gline, ilovače i vapnenca. Osim uzvišenja, brojne su potočne i riječne doline (uz Savu, Lonju, Ilovu i Česmu) koje se spuštaju u okolne nizine.⁹ Najpoznatija močvarna nizina je područje Lonjskog polja, nekadašnje granično područje između Habsburške Monarhije i Osmanskog carstva. Zbog bujne vegetacije, plodnog tla, brojnih rijeka i močvarnog područja, brežuljaka i uzvisina Moslavina je bila pogodna za gradnju utvrđenih gradova na prirodnim uzvišenjima, trend koji možemo pratiti još od 13. stoljeća. Tada su utemeljeni Garić grad, Jelengrad, Košutgrad, Moslavinograd, Bršljanovac, ali i druge manje utvrde poput Šašar grada, Plovdin grada, Kutinjac grada i Tocilj grada. Moslavina je sa svih strana bila zaštićena utverdama, a još u antičko doba su, uz rimske ceste podizani vojni logori, ladanjske vile, ruralna naselja i putne postaje. U srednjem se vijeku naziv Moslavina odnosio samo na posjed i burg Moslavinograd (današnje područje Popovače), a tek se kasnije proširio naziv na čitavu Moslavačku

⁷ Vidi: Kovačević, D.(2005.). *Moslavačke legende i predaje*. Kutina: Spiritus movens, str. 38

⁸ Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 13

⁹ Vidi: Rakvin, M.(2013.). *Prostor Moslavine tijekom kasnog brončanog i starijeg željeznog doba*. Diplomski rad. Zagreb, str. 5

goru. Hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. je, nakon mongolske provale iz 1241. godine, potaknuo gradnju utvrda kako bi zaštitio svoje kraljevstvo, a istodobno je uspostavljena i crkvena organizacija koja je zaslužna za veliki zamah sakralnog graditeljstva. Na Moslavačkoj gori djelovao je pavlinski samostan Blažene Djevice Marije pod Garićem, jedan od prvih pavlinskih samostana u Hrvatskoj koji se spominje još 1273. godine.¹⁰ Franjevački samostan u podnožju Košutgrada osnovan je sredinom 15. stoljeća, u vrijeme općih neprilika prouzrokovanih sve češćim upadima Osmanlija na području čitave Moslavačke gore. Grad Bršljanovac Osmanlije su osvojili i koristili kao svoje uporište za daljnje prodore, a do 1552. godine osvojili su gotovo čitav teritorij Moslavine. Krajem 16. stoljeća Toma II. Erdödy oslobodio je utvrdu Moslavina, a njegovi nasljednici su upravljali cijelom Moslavinom. U 17. stoljeću, nakon poraza Osmanlija, počelo je ubrzano naseljavanje i gospodarski razvoj.

¹⁰ Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 13

2. POVIJEST SREDNJOVJEKOVNIH UTVRDA I GRADOVA U MOSLAVINI

Utvrdne u Moslavini su u pravilu bile građene na bregovima, obroncima i uzvisinama te na svim stranama Moslavačke gore, ali, poput Plovdina, i uz rijeke i močvarno tlo, koristeći vodu kao obrambeno sredstvo.¹¹ Služile su kao centri srednjovjekovne moći, kontrolirale putevi i ceste, ali i nadzirale stanovništvo. Pošto im je primarna uloga bila obrambena većina njih imala je kamene zidine i obrambene kule. Smještene su na šumovitom području s bujnom i teže prohodnom vegetacijom. U prošlosti im je to davalo stratešku prednost, a danas ih skriva od očiju javnosti. U Moslavini su stolovale mnoge plemićke obitelji, pored spomenutih Čupora i Erdödyja, treba istaknuti i Baboniće i Moslavačke, a značajnu ulogu su odigrali i zagrebački biskupi koji su tijekom navedenog razdoblja držali većinu posjeda i utvrda. Utvrdne na Moslavačkoj gori bile su glavno središte života i razvoja stanovništva sve do osmanske ugroze. U povijesnim izvorima srednjovjekovna se Moslavina spominje i prije 13. stoljeća, ali tek od tada nalazimo podatke o uređenim naseljima. Najraniji je Garić grad koji se nalazi na sjeveru Moslavačke gore, a služio je kao sjedište kraljevskih posjeda dijelova savsko-dravskog međuriječja. „Toponim Garić prvi put se u izvorima spominje 1163. godine, a potom kroz cijeli kasni srednji vijek, pisan u raznim oblicima (Garig, Garigh, Garyg, Garugh) označuje utvrdu, posjed, potok, planinu ili obližnji pavlinski samostan.“¹² Od 1272. godine u rukama je Ladislava IV. Kumanca, a nakon stupanja na prijestolje donirao ga je, zajedno sa županijom garešničkom, zagrebačkom biskupu Timoneju i Zagrebačkoj biskupiji. Sredinom 13. stoljeća, nakon mongolskih provala,¹³ sagrađena je i utvrda Jelengrad, ali se prvi put spominje tek 1460. godine kao utvrda Zarwasko¹⁴ u darovnici Jurja Čupora Moslavačkog pavlinskom samostanu.¹⁵ Jelengrad je bio sjedište Čupora Moslavačkih, a nakon smrti posljednjeg Čupora, Stjepana (sina Gašparova), 1492. godine prelazi pod vlast obitelji Erdödy iako je Stjepan za nasljednike odredio rođake i crkvu. Nakon Garić grada, Jelengrad je drugi grad u Moslavačkoj gori prema stupnju

¹¹ Nadilo B. (2004). *Utvrdne, Ostaci obrambenih građevina na području Moslavine*, Časopis Građevinar, br. 56-10, str. 656 <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-56-2004-10-07.pdf>

¹² Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 73

¹³ Isto, str. 54

¹⁴ S mađarskog jezika *szarvas* u prijevodu znači jelen

¹⁵ Pleše, T. i Sekulić P. (2013.). *Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada*. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 30 (-), str. 72

očuvanosti. Danas su vidljive samo vanjske zidine i ne može se utvrditi točna konstrukcija, ali postoje naznake neke unutrašnje arhitekture te se jasno vidi gdje su bili opkop, most i ulaz.¹⁶ Nedaleko od tih utvrda nalazi se Plovdin grad, koji se u pisani izvorima spominje tek u 16. stoljeću, a na karti iz 1595. godine prikazan je pored Čazme i Garića te se nadovezuje na Lonjsko polje. Kao utvrda imao je stratešku važnost u razdoblju neposredne osmanske opasnosti, no arheološka istraživanja su pokazala da nije riječ samo o utvrđenju, već o kompleksu koji se sastojao od dva dijela spojena mostom. Opkopi su bili ispunjeni vodom iz potoka Kutinice, čiji je tok danas promijenjen. „O Plovdin gradu nema više informacija jer su nadzemni objekti vjerojatno uništeni u požaru, a sam lokalitet kasnije još dodatno devastiran obradom zemlje i melioracijom.“¹⁷ Arheološka istraživanja u 20. stoljeću otkrila su veliku količinu keramike i željeznih predmeta jer je Plovdin grad jedini grad koji je u potpunosti zaštićen vodenim tokovima s obzirom da je oko njega prolazio potok Kutinica i da je nastao na plavljenom terenu. Na zapadnom dijelu Moslavačke gore u blizini izvora potoka Podgradska, smješten je grad Košutgrad. Danas se nalazi u sjevernom dijelu općine Velika Ludina, ali je teško uočljiv i dostupan zbog bujne vegetacije i neodržavanja. Na popisu župa nalazi se i zapis o Košutgradu gdje se spominje kapela u podnožju kastruma Košuta.¹⁸ Nasuprot Košutgradu, na istočnoj strani Moslavačke gore, nalazi se utvrda Bršljanovac koja se prvi put spominje se 1256. godine kao grad i posjed. Kralj Karlo Robert darovao ga je 1316. Ivanu Baboniću, a od 1357. godine je u vlasništvu plemića Vlatka Vukoslavića. U izvorima se spominje da je i obitelj Čupor imala svoje posjede u gradu, ali i da su bili vlasnici grada.¹⁹ U podnožju utvrde Bršljanovac nalazila se crkva sv. Martina koja je djelovala tijekom čitavog srednjeg vijeka. Bršljanovac je bio prvi utvrđeni grad na ovom prostoru koji je 1540. godine došao pod vlast Osmanlija i postao ishodištem svih njihovih daljnjih prodora. Moslavinograd se spominje još 1181. godine, isprva kao vlastelinski grad roda Moslavačkih, a prvi poznati vlasnici su Makarijevići.²⁰ Nakon

¹⁶ Pisk, S. i Kos, S. (2014). *Srednjovjekovne moslavačke utvrde*. Povijest u nastavi, 12 (24 (2)), str.11

¹⁷ Bobovec, A. (2013.) *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 63

¹⁸ „Item capella sub castro Cosuchak“ Buturac, J. (1984.) *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 56

¹⁹ „Maček slijedi Bedića, koji navodi dokument Čazmanskoga kaptola od 26. travnja 1381. gdje se kao susjedi posjeda Mihalvege uz potok Garešnicu spominju sinovi Stjepana Čupora (Ivan, Juraj, Gašpar, Pavao), vlasnici grada Bršljanovca“ u: Nikolić Jakus, Z. (2011). *Obitelj Čupor Moslavački*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 282

²⁰ U početku pojam Moslavina označava užji prostor vlastelinstva i utvrde, a kasnije se proširuje na šire geografsko područje između Lonje, Ilove i Česme

njih slijedi rod Babonića, pa Čupori Moslavački kao najpoznatiji posjednici Moslavine, te Erdödy.²¹ Nastanak utvrde veže se uz provalu Mongola, a najkasnije do kraja 13. stoljeća, dok je prvi pisani spomen u darovnici Karla Roberta.

²¹ Bobovec, A. (2002.-2003.). *Arheološka topografija područja općina Popovača i Velika Ludina*. Zbornik Moslavine, (dvobroj 5 i 6), str. 18

3. GARIĆ GRAD

„Proklet bio Garić-grad, vječno se rušio i
nikad se ne porušio!“²²

Garić grad sagrađen je na prirodnoj uzvisini iznad Velike ceste. Najstariji podaci o njegovom izgledu potječu sa zemljovida Ugarske, koji je dao napraviti kralj Ferdinand I. Habsburgovac kako bi mu pomogao u organizaciji obrane istočnih granica kraljevstva. U to je vrijeme grad bio već napušten, ali se na temelju arheoloških ostataka jasno mogu raspoznati osnovne konture. Crtež sa zemljovida nastao je prema kazivanju svjedoka gledano sa zapada. Na lijevoj strani stajala je sjeverna branič-kula. Do nje nalazila se središnja kula na koju se naslanjala visoka građevina čiji su ostaci i danas vidljivi. Čitav kompleks bio je okružen obrambenim bedemom. Prvi spomen imena Garić nalazi se u ispravi kralja Stjepana II. iz 1163. godine, a sljedeći tek 1231. godine u darovnici kralja Andrije II., kad se izričito spominje gora Garić u kontekstu s cestom. Iako današnji ostaci Garića nose karakteristike kasnogotičkoga stila, znamo da je prva obrambena građevina na području Moslavine sagrađena najkasnije polovicom 13. stoljeća, upravo na području Garića. Vjerojatno je bila riječ o Belinom utvrđivanju kraljevstva 1256. godine. Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo je pod Ladislavom bilo poprište velikaških sukoba. Pripadnici roda Gising,²³ magistar Ivan i ban Nikola, opljačkali su biskupijske posjede u Gariću i 1281. prisvojili županiju Garešnicu. Zbog toga čina ih je zagrebački biskup Timotej²⁴ izopćio. U narednom periodu u upravi Garić grada često se izmjenjuju biskupska i kraljevska vlast, ali već 1300. preuzeli su ga knezovi Babonići kojima je bio od velike strateške važnosti budući da se nalazio na sjevernoj granici njihovih posjeda. Strateški položaj Garića još je više ojačao nakon što su Babonići 1316. godine pod svoju vlast stavili gotovo čitavu Moslavinu, međutim slavonski ban Mikac Mihaljević²⁵ porazio ih je 1327. godine pod zidinama grada Steničnjaka²⁶ te zaplijenio sve njihove moslavačke posjede. Nakon banove smrti 1343. Garić je, krajem 14.

²² „Kad je vo progovorio“ (Oštri Zid). U: Dražen Kovačević (2005.). *Moslavačke legende i predaje*. Kutina: Spiritus movens, str. 134

²³ Gisingovci su velikaška obitelj njemačkoga podrijetla koja je u Hrvatskoj imala posjede u Križevačkoj županiji.

²⁴ Biskup od 1262. do 1287.

²⁵ Slavonski ban od 1325. do 1343.

²⁶ Srednjovjekovni grad u blizini Karlovca

stoljeća (nakon 1380.) jedno vrijeme ponovno u rukama zagrebačkih biskupa. „Ni ovoga puta nije zadugo ostao u rukama biskupa te se 1412. spominje kao posjed hrvatsko-ugarske kraljice Barbare Celjske koja je 1411. godine potpuno i samostalno zavlada Hrvatsko-Ugarskim Kraljevstvom nakon što ga je njezin suprug Žigmund napustio te se angažirao u stjecanju krune Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti te da je od te godine u nizu isprava zabilježena njezina aktivna uloga u svakodnevnom životu Križevačke županije u sastavu koje se nalazio i Garić.“²⁷ Nije jasno kada je Barbara izgubila posjede. ali vjerojatno nakon 1419. zbog navodne afere s kaštelanom Malog Kalnika, Neuhäuselom.²⁸ Barbara je pala u nemilost svoga supruga Žigmunda, koji vraća Garić pod svoju vlast te ga, konačno, 1429. prodaje zagrebačkom biskupu Ivanu I. Albenu. Grad i vlastinstvo su, uz manje prekide tijekom razdoblja građanskih ratova sredinom petnaestog stoljeća, ostali u rukama zagrebačkih biskupa sve do provale Osmanlija 1539. godine. Akindžije²⁹ su razbili pješачku postrojbu biskupa Šimuna Erdödyja. dok je Garić odolijevao do 1545.³⁰ Smatra se da je uzrok pada paničan bijeg dijela branitelja prema Ivanić-gradu. Kako Osmanlijama Garić nije bio zanimljiv kao uporište, utvrdu je zauzela manja postrojba, no tijekom kršćanskoga protunapada oni su je, prilikom povlačenja, spalili. Garić nikada više nije obnovljen. Napušten je ostao i nakon što je ban Toma II. Erdödy oslobodio Moslavinu 1591. U idućim su stoljećima njegovi nasljednici upravljali cijelom Moslavinom, a posjedovali su i brojna vlastinstva izvan nje – Jastrebarsko, Samobor, Varaždin, Okić i dr.³¹ Od Garić grada danas su sačuvane glavna kula i ugaona mala kula, bedemi, opkop te most, a vidljivi su i ulazi. Unutar vanjskih zidina su ostaci zidina i temelja nekih zgrada.³² Unatoč urušenosti, sačuvano je srednjovjekovno lice i struktura kojoj je pogodovao povoljan prometni, strateški i lako branjiv položaj. Najbolje je očuvana središnja utvrda, odnosno, gradska jezgra čiji su zidovi sačuvani do izvorne visine. Sagrađena je u obliku nepravilna trokuta, a oko nje su uski ulazi, branič-kule, samostojeće središnje kule, niz manjih i većih građevina s unutarnje strane obrambenih zidova te cisterne. S istočne strane obrambenih zidova

²⁷ Regan, K. (2011.). *Plemički grad Garić*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 28-30

²⁸ Isto, str. 30

²⁹ Lako naoružani osmanski konjanici koji su upadali na neprijateljsko područje kao prethodnica redovite vojske radi pljačke, unošenja nemira i pomutnje

³⁰ Regan, K. (2011.). *Plemički grad Garić*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 31-32

³¹ Vidi: *Erdödy*. Hrvatski bibliografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5717>

³² Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavinu*. Kutina. Muzej Moslavine Kutina, str.74

nalazi se najbolje sačuvan dio vanjske utvrde, ulazna kula, koja je poduprta s potpornjacima. Glavni ili središnji ulaz podignut je posred utvrde, dok je u cijelosti sačuvan samo treći ulaz koji je tik uz sjevernu kulu. To su uska vrata koja su povezivala vanjsko i unutarnje dvorište, a na temelju istraživanja i komparativnog materijala pretpostavlja se da se ulazima nije pristupalo pokretnim mostovima već preko podesta koji su ležali na drvenim konstrukcijama. Obrambeni zidovi oko Garića nemaju jedinstvene karakteristike već se pojedini dijelovi razlikuju u visini i debljini te položaja, a razlog tome je različito vrijeme gradnje i česta promjena vlasti.³³ Tako se za zidine koje su debljine oko dva metra smatra da su podignute tek nakon mongolske provale 1242. godine, dok su donji dijelovi zapadnog i istočnog obrambenog zida građeni od pločastoga kamena i manjih dimenzija. Na samom vrhu središnje utvrde nalazi se sjeverna branič-kula koja povezuje istočni i zapadni obrambeni zid u jednu obrambenu cjelinu. Kula je kvadratnoga tlocrta, a sačuvana je do visine iznad poda drugoga kata. U sjevernom uglu kule nalazi se strijelnica,³⁴ a ulaz se nalazio na prvom katu u sredini pročelja. Središnja kula ili palas³⁵ jedina je samostojeća građevina čitavoga kompleksa. Nalazi se u sjevernom dijelu na najvišoj uzvisini, a visoka je oko 18 metara. Ulaz se nalazio na zapadnom pročelju na oko četiri metra iznad današnje razine tla, a pristupalo mu se drvenim stepeništem. Unutar kule sačuvane su: stepenice, konzole (koje su nosile zahodsku kućicu) i velika zidna niša, a na osnovi analogije došlo je do pretpostavke da je postojalo i svetište koje završava istaknutom apsidom. Unutar kule nalazili su se grijani kamini te na prvom katu kalijeva peć. U južnom dijelu unutarnje utvrde nalazila se južna građevina koja se naslanja na unutarnji zapadni obrambeni zid, a smatra se da je služila za smještaj vatrenog oružja te obranu od topovskih udara u slučaju napada na glavnu utvrdu. Od istočne utvrde sačuvan je podrum i sjeverni zid, a zbog slabe očuvanosti ne zna se točna namjena građevine te se predstavlja da je služila kao pregradni zid ili zaštita. Oko glavnih utvrda nalazilo se nekoliko manjih koje su služile

³³ Vidi više: Regan, K. (2011.). *Plemički grad Garić*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str.15-62.

³⁴ Otvor s nišom u zidini namijenjen za uporabu luka i strijele; ima veću visinu od samostrijelnice

³⁵ „u srednjovjekovnoj utvrdi reprezentativni objekt za trajni ili povremeni boravak vlasnika utvrde; prvenstveno stambenog karaktera; u palasu se, ovisno o veličini, obično nalaze podrumi, kuhinja, blagovaonica, spavaonice, svečana dvorana za razna okupljanja (engl. great hall), radne prostorije i sl.; može stajati samostalno ili biti vezana uz zidine“

Matijaško, M. (2017.). *Pojmovnik utvrdnog graditeljstva s nazivljem na engleskom jeziku*.

<https://darkoantolkovic.wordpress.com/2017/03/01/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva-s-nazivljem-na-engleskom-jeziku/>

za gospodarsku namjenu. Od vanjske utvrde sačuvana su ulazna vrata i dijelovi obrambenih zidova za koje se zna da su niži od unutrašnjih te da su mnogo uži odnosno tanji. Ulazna vrata su poduprta potpornjacima, a iznad ulaza postojala je velika niša koja je jedini sačuvani dio obrambenog erкера/doksata.³⁶ Obrambenom kompleksu vanjske utvrde pripada dugačka prilazna zemljana rampa, pasarela³⁷ koja je spojena drevnim mostom preko duboke grabe s utvrdom.³⁸

3.1. VLASTELINSTVO

Kao samostalna županija Garić se spominje prvi put 1273. godine kao jedinstvena cjelina sa središtem u plemićkom gradu. U vlasničkom smislu Garić je podijeljen na kraljevski veliki raspršeni posjed i brojne manje posjede gradokmetova i službenika. Manji posjedi su u rukama plemića „od Garića“, a kraljevsko vlastelinstvo ih je nazivalo „garićki plemići“. Do podjele je došlo 1272. godine kad je Ladislav svoj dio poklonio zagrebačkom biskupu. Vlastelinstvo je prihode dobivalo naplatom carina trgovcima. Ispočetka je bila samo jedna mitnica, a za vrijeme Babonića i Mikca sagrađeno je dodatnih pet nelegalnih.³⁹ „S obzirom na to da su nakon istrage kralja Ludovika I. Velikog 1349. godine one bile porušene, sredinom XIV. st. došlo je do procvata i razvoja obrta i trgovine na području vlastelinstva. Središte te aktivnosti nalazilo se u naselju Garić, koji se u dokumentima prvi put spominje 1256. godine (hospites de Garig)“.⁴⁰ Na vlastelinstvu se proizvodilo: pšenica, raž, repica, kukuruz, zob, sjeme djeteline, cikorija te kvalitetno crno i bijelo vino. Vlastelinstvo Moslavine najduže su posjedovali grofovi Erdödy koji su smatrali Moslavinu svojim obiteljskim sijelom. Do grofova Erdödyja mijenjali su se gospodari Moslavine, a kao najstariji vlasnik spominje se župan Makarije koji ju je krajem 12. stoljeća Moslavinu privatizirao. Naziv Moslavina najčešće se tumači kao izvedenica muškog imena Mojslav ili Manislav, za kojeg se smatra kako je bio jedan od starih posjednika na

³⁶ Drvena ili kamena konzolna prigradnja na vanjskom zidu kule ili bedema; mogu tvoriti mašikule ili služiti za kontrolu okolnog prostora, zahode i sl.

³⁷ 1. fiksni pješački most; engl. gangway; footbridge;

2. drveni ili zidani prolaz koji spaja dva ili više objekta

³⁸ Regan, K. (2011.). *Plemićki grad Garić*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 34-51

³⁹ Klaić, N. (2019.) *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Fortudan d.o.o., str. 211

⁴⁰ Regan, K. (2011.). *Plemićki grad Garić*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 34

ovom području, a prema nekim autorima⁴¹ čak je bio i osnivač starog grada Moslavina. Makarijev otac, čije ime ne nalazimo u izvorima, dobio je pravo na prihode od ubiranja marturine s posjeda Moslavine, a sam Makarije bio je nositelj visokih dvorskih časti.⁴² Prema suvremenoj hrvatskoj i mađarskoj historiografiji prevladava teorija prema kojoj su nasljednici plemićkog roda Moslavačkih ili Moslavinskih (de Monoszlo) bili Čupori Moslavački, koji se pod tim imenom prvi put spominju u drugoj polovici 14. stoljeća.⁴³ Od trojice Makarijevih sinova – Tome I., Nikole I. i Stjepana I., ističe se Toma koji se ostao kraljeva osoba od povjerenja nakon što je herceg Andrija postao kralj i nagradio ga novim posjedima Sovance ili Sonte u Bačkoj županiji, Csiga, ribnjak Savulju i dr.⁴⁴ Toma je ostavio iza sebe dva sina: Grgura II. i Tomu II., koji su 1237. podijelili posjede, a nakon Tomine smrti i smrti njegove braće (Stjepana i Nikole) započela je borba oko zemlje, osobito moslavačkog posjeda, od kojeg nisu odustajali ni daljnji nasljednici – sinovi Tome II.⁴⁵ Uz kneza Petra od Moslavine spominje se i Stjepan de Monuzlo, za kojeg se smatra da je najvjerojatnije Stjepan II., odnosno Stjepan zvan Čupor.⁴⁶ Potomci Stjepana „Čupora“ došli su do Moslavine kad je Petar, nakon izumrća dinastije Arpadovića, podržao protivnike kralja Karla Roberta Anžuvinca. Proglašenje izdajnikom, a moslavačko vlastelinstvo mu je oduzeto. Ban Mikac 1327. godine utvrdu Moslavina predaje sinovima pokojnog Stjepana Babonića (Jurju, Ivanu, Dioniziju i Pavlu) i oduzima im Steničnjak. Ubrzo nakon toga posjed dolazi u ruke Nikole III., sina Stjepana Moslavačkog. Tijekom 1334. mnogi plemići u Gariću su opomenuti zbog neplaćanja desetine zagrebačkom biskupu, a u tom periodu su Nikola III. (Stjepanov sin) i brat mu Stjepan III. uspjeli vratiti obiteljska imanja.⁴⁷ U dokumentu Čazmanskog kaptola iz 1381. spominju se „sinovi Stjepana Čupora (Ivan, Juraj, Gašpar, Pavao), vlasnici grada Bršljanovca“.⁴⁸ U toj generaciji nadimak Čupor postaje prezime obitelji. Od kraja 14. stoljeća do kraja

⁴¹ Pleše, T., Sekulić, P.(2013.). *Jelengrad i Košutgrad – Dva Moslavačka stara grada*. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu. (30), str. 70

⁴² Isto, str. 70

⁴³ Isto, str. 70

⁴⁴ Nikolić Jakus, Z. (2011). *Obitelj Čupor Moslavački*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 275

⁴⁵ Isto, str. 277

⁴⁶ Isto, str. 280

⁴⁷ „Nikola i Stjepan se u izvorima spominju kao sinovi Stjepana zvanog Čupor, a ponekad kao sinovi Stjepana od Moslavine – Moslavačkog.“ Više: Nikolić Jakus, Z. (2011). *Obitelj Čupor Moslavački*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 280-282

⁴⁸ Isto, str. 282

15. stoljeća vlasnici Moslavine su Čupori Moslavački koji područje Garića i cijele Moslavine ostavljaju pavlinskom samostanu.

4. DRUGI SREDNJOVJEKOVNI GRADOVI

Osim Garić grada koji je najveći i najsačuvaniji srednjovjekovni grad i utvrda na području Moslavine, ističu se Jelengrad, Košutgrad, Bršljanac i Moslavinograd. Jelengrad i Košutgrad su kasnosrednjovjekovni gradovi. Jelengrad se spominje kao utvrda Zarwaskw/Szarwasko/Zarwaskew,⁴⁹ odnosno, na mađarskom *jelen*. Košutgrad se spominje kao grad Cosuchak (Košučak) pod kojim stoji kapela Čazmanskog arhiđakona.⁵⁰ Bršljanovac se spominje kao castrum Borsonouch ili Borsonowch, a bio je i osmansko uporište.⁵¹ Moslavinograd je u posjedu roda Moslavačkih od 12. stoljeća, a spominje se 1181. godine vezano uz župana Makarija kao uži prostor vlastinstva i utvrde.⁵² Osim ovih gradova koji će u nastavku rada biti detaljnije opisani, spominju se i drugi gradovi. Kutinec grad povijesni izvori ne spominju, ali prema dosadašnjim istraživanjima prema Ani Bobovec mogao bi se definirati kao grad.⁵³ Tocilj grad nalazio se nešto južnije od Pavlinskog samostana, gdje se također nalazi i lokalitet Zidine, koji bi mogao biti ostatak srednjovjekovne župne crkve Sv. Nikole.⁵⁴ Sve utvrde građene su na vrlo slične načine, što potvrđuje pretpostavku da su vjerojatno nastale unutar nekoliko godina. Građene su na prirodnim uzvišenjima duboko u šumi, a ispod većine utvrda prolazi ili potok ili se nalazi duboka graba.

4.1. JELENGRAD

Jelengrad je utvrda na području Moslavačke gore čiji ostaci su dobro očuvani i vidljivi i danas. Jelengrad se nalazi na jugozapadnom dijelu Moslavačke gore te je smješten uz Jelenski potok na prirodnoj uzvisini. Grad se nalazi na strmoj prirodnoj uzvisini koja je bogata šumskom vegetacijom te je teško prohodna, a mimo šumskog puta nalazi se i planinarska staza sa sjeverne strane Moslavačke gore.⁵⁵ Kao što je

⁴⁹ Pleše, T. i Sekulić P. (2013.). *Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada*. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 30 (-), str. 74

⁵⁰ Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 84

⁵¹ Isto, str. 56

⁵² Isto, str. 80

⁵³ Isto, str. 57

⁵⁴ Isto, str. 72-73

⁵⁵ Pleše, T. i Sekulić P. (2013.). *Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada*. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 30 (-), str. 72

već spomenuto, izgrađen je u 13. stoljeću iako se spominje tek 1460. godine. Grad nije bio samostalno upravno i vlastelinsko središte, već se nalazio u sastavu moslavačkog vlastelinstva.⁵⁶ Jelengrad je bio sjedište obitelji Čupora Moslavačkih. Stjepan Čupor je oporukom posjede ostavio rođacima i crkvi te pavlinskom samostanu, ali nakon njegove smrti 1492. na njihove posjede dolazi obitelj Erdödy. Iako su se više oslanjali na ostala područja unutar Moslavine, boravili su i na Jelengradu sve dok ga Osmanlije nisu osvojili te već od 16. stoljeća Jelengrad ostaje zapušten i prepušten vegetaciji i propadanju. Jelengrad je drugi očuvani burg na području Moslavačke gore. Za razliku od Garić grada, od Jelengrada su sačuvane samo vanjske zidine iako postoje dijelovi unutrašnje gradnje i vidljivo je gdje su se nalazili ulaz, most i opkop.⁵⁷ Premda je danas suh, opkop je vjerojatno bio napunjen vodom, pošto ispod utvrde teče potok koji prolazi gotovo cijelim jugozapadnim dijelom Moslavačke gore. Iznad opkopa nalazi se znatno izdignuta uzvisina na otprilike 270 metara nadmorske visine koja je okružena šumom. Obrambeni zidovi starog grada građeni su u obliku nepravilnog izduženog pravokutnika, a ulaz se nalazio s istočne strane prema Jelenskom potoku te se smatra da se u ulaznu kulu pristupalo drvenim mostom.⁵⁸ Unutar zidina vidljive su samo dvije pravokutne niše i jedan vertikalni kanal. Sa sjevernog zida stanovnici su nadzirali cestu te branili utvrdu odnosno grad. Jedan od otvora na vanjskoj strani zida je strijelnica, dok za većinu drugih otvora ne znamo namjenu ili nije stručno potvrđena. Danas su vidljivi podest i stepenice čija su gazišta uglavnom uništena, ali se na njihovom vrhu nalazi strijelnica te još jedan podest za koji se smatra da se na njemu nalazio top, odnosno da je služio kao artiljerski položaj. Na temelju arheoloških istraživanja Tatjane Pleše i Petra Sekulića, unutar grada pronađene su brojne keramičke posude koje govore o naseljenosti između 14. i 16. stoljeća. Od oružja pronađene su topovske kugle na sjevernoj strani obrambenog zida koje odgovaraju kasnosrednjovjekovnom tipu topa, što osnažuje hipotezu o topništvu na podestu iznad stepeništa. Nadalje, izdvajaju se i pronađeni primjerci konjske opreme i strelica za samostrel koji također odgovaraju razdoblju kao i pronađeno posuđe.⁵⁹

⁵⁶ Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 54

⁵⁷ Zaštitni rov oko utvrde, utvrde i podgrađa ili drugog naselja; može biti suhi ili ispunjen vodom

⁵⁸ Pleše, T. i Sekulić P. (2013.). *Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada*. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 30 (-), str. 75

⁵⁹ Isto, str. 83-84

4.2. KOŠUT(A)GRAD

Košutgrad ili u starijim izvorima Košućak spominje se samo na popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine, ali se 1501. spominje postojanje naselja pod Košutgradom zvanog Podgrađe ili Varalja/Waralya.⁶⁰ Košutgrad se nalazi na zapadnoj strani Moslavačke gore u blizini potoka Podgradska, a šumskom cestom povezan je s ostalim moslavačkim srednjovjekovnim gradovima i utverdama.⁶¹ Kao i sve utvrde na Moslavačkoj gori i Košutgrad se nalazi u šumi na prirodnoj uzvisini koja je okružena dubokom grabom i nasipom sa središnjom kulom opkoljenom sustavom jaraka i bedema. Krajem 14. stoljeća Ivan Čupor se spominje kao vlasnik naselja, a Juraj Čupor dao je sredinom 15. stoljeća sagraditi franjevački samostan u Varalji. U samostanu je pokopan njegov otac Stjepan Čupor Moslavački. Kad je obitelj Erdödy 1493. godine došla na područje Moslavine zavladao su i Košutgradom. Iako se Podgrađe ili Varalje spominju znatno češće od Košutgrada, smatra se da je postojala veza između spomenutih obitelji i Košutgrada. Jedini ostaci koji su danas vidljivi su na zapadnoj strani grada, a to je dio zida (dugačak oko 7 metara te visok oko 5 metara), koji je vjerojatno vanjski obrambeni bedem. Prema istraživanjima koja su provedena na Košutgradu smatra se da se grad sastojao od dva dijela, južni (niži) i sjeverni (viši) dio. Kao i na Jelengradu, pronađeni su ostaci keramike koja svjedoči od kontinuitetu lokaliteta, ali i brončane aplikacije, keramičke posude i metalni/željezni noževi.⁶² Spomenuto naselje Podgrađe odnosno Varalja također je okruženo grabama, a ulazilo se putem pokretnoga mosta. Za naselje Podgrađe zna se da je bilo gusto naseljeno, pogotovo obrtnicima i trgovcima, već oko 1334. godine. Osim župnika ondje se nalazio i kapelan, a djelovao je i franjevački samostan s crkvom Sv. Marije. Oporuka Stjepana Čupora Moslavačkog spominje samostan te donosi dugačak popis materijalne ostavštine: florine, srebrne zdjelice, vrčeve, dva crna konja, ali određuje i „700 florina za svečani pogreb“,⁶³ dok supruzi Elizabeti ostavlja florine i posjed. Samostan se sastojao od crkve s klaustrom, a uz njega je bilo smješteno groblje s kapelicom. Samostan Blažene Djevice Marije (u nekim izvorima samostan Uznesenja Marijina) i utvrdu Košutgrad 1554. godine napadaju Osmanlije

⁶⁰ „Pál Engel spomenuto Podgrađe smješta na područje današnje Gornje Jelenske dok Stjepan Pavičić i Silvija Pisk smatraju da se nalazilo podno Moslavina grada.“ Isto, str. 85

⁶¹ Isto, str. 84

⁶² Isto, str. 90

⁶³ Kovačević, D.(1993.). *Franjevački samostan u Podgrađu*. Muzejski vjesnik. Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske. Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske. (16), str. 57

te redovnici napuštaju samostan i odlaze s toga prostora. Od tada utvrda nikada poslije nije naseljena i propada u bogatoj i danas zarasloj vegetaciji.

4.3. BRŠLJAN(OV)AC

Bršljanac ili Bršljanovac se nalazi na istočnom dijelu Moslavačke gore u šumskom predjelu Garjevica,⁶⁴ također na prirodnoj uzvisini u šumi do koje se dolazilo mostom s južne strane. Utvrda je četverokutnog oblika, a ispod nje se nalazi duboki jarak ispred kojeg je stajao okrugli toranj. Danas je ostao samo dio zida koji za obrastao travom i teško je do njega doći. U Moslavačkom zborniku objašnjena je teorija Stjepana Pavičića⁶⁵ da je kastrum (utvrda) Bršljenica izgrađen kako bi zamijenio stari kastrum u Gračenici koji je u drugoj polovici 13. stoljeća urušen, a gračeničko područje je već tada nazivano bršljanovički kotar.⁶⁶ Premda prema dosadašnjim istraživanjima ne znamo točno gdje se nalazilo sedam mitnica na području Bršljanovca, ali možemo pretpostaviti da je njegov teritorijalni opseg bio možda i veći od Garić grada koji je imao pet mitnica. Utvrdu su držali Babonići, a vjerojatno su je izgubili u borbi s banom Mikcom 1327. godine. Nakon toga vlasnikom se smatra Vlatko iz roda Hrvatinića⁶⁷ koji 1363. godine daruje kralju Ludoviku bosansku utvrdu Ključ. Nakon njega slijedi plemićka obitelj Treutel⁶⁸ koja se zadržava na ovom prostoru do sredine 15. stoljeća kada se spominju braća Ivan i Nikola Pratha. Najprije utvrdu preuzimaju zalogom, a zatim i na temelju kraljeve donacije. Braća dobivaju nadimak „od Bršljanovca“ koji koriste uz pridjevak Pratha.⁶⁹ Ivan poklanja dva kmetska selišta u Bršljanovcu te dva napuštena mlina na potoku Kutinica 1438. godine pavlinskom samostanu.⁷⁰ Sredinom 16. stoljeća dolaze Osmanlije koji osvajaju utvrdu i koriste je kao polaznu točku za daljnja osvajanja u Moslavini. Bršljanovac možemo smatrati najvažnijom moslavačkom utvrdom, a štitio je

⁶⁴ Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina. Muzej Moslavine Kutina, str. 55

⁶⁵ Hrvatski jezikoslovac i antropogeograf; Pavičić, S. (1968). *Moslavina i okolina*. Zbornik Moslavine I, Kutina: Muzej Moslavine, str. 7-167

⁶⁶ Pisk, S. (2012.). *Toponim Gračenica u srednjem vijeku*. Zbornik Moslavine XIII, str. 33-34

⁶⁷ Vidi: Dujmović, D. (2018). *Zenthamas, Zabathina i Mendzent – posjedi Vlatka Vukoslavova u današnjoj istočnoj Moslavini*. Radovi, 50, (2), str. 103-122. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/217112>

⁶⁸ Najbogatija plemićka obitelj u Požeškoj županiji

⁶⁹ Pisk, S. i Kos, S. (2014). *Srednjovjekovne moslavačke utvrde*. Povijest u nastavi, 12 (24 (2)), str.14

⁷⁰ Pisk, S. (2011.). *Prilog povijesti srednjovjekovnih pavlinskih samostana: prava i povlastice samostana Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora)*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, Vol. 43, str. 172

sjeveroistočni dio bršljanovačke župe i crkvu sv. Martina koja se smjestila podno utvrde. Čazmanski kaptol u ispravi iz 1327. godine naređuje svećeniku Benediktu, župniku crkve, da nadoknadi učinjene štete pavlinskom samostanu na Gariću. Babonići u to vrijeme nisu vršili župansku službu i vlast nad utvrdom, već je ona pripadala Pavlu, sinu Mihaljeva.⁷¹ Nakon provale Osmanlija, početkom 17. stoljeća naseljava se pravoslavno stanovništvo te je na mjestu tadašnje crkve izgrađen Manastir Bršljanac s pripadajućom crkvom sv. Nikole.⁷²

4.4. MOSLAVINAGRAD

„U Moslavini pričaju da se tu nalazio grad rimskoga cara Klaudija pa da ga i danas neki zovu Klaudij.“

Dragutin Hirc⁷³

Moslavinograd je od početka u rukama roda de Monoszlo, odnosno Moslavačkih koji su na tom prostoru od 12. stoljeća. Kao što je već spomenuto kod prethodnih utvrda, i ovu utvrdu ban Mikac daje Babonićima, a sebi uzima njihovu utvrdu Steničnjak.⁷⁴ Sredinom 14. stoljeća preuzima ju obitelj Čupor Moslavački. U povijesnim se izvorima prema nazivu obitelji *de Monoszlo* i grad i utvrda spominju kao Monoszlo. Utvrda je građena na prirodnoj uzvisini, iako nešto manjoj nego ostale utvrde, a služila je nadzoru ceste i Lonjskoga polja. U blizini se tijekom 13. stoljeća razvio trg koji je bio u vlasništvu sinova župana Makarija. O njegovu postojanju govori i popis Zagrebačke biskupije gdje se spominje djelovanje hospicija u Moslavini. Trg je bio povezan s Velikom cestom koja se, iz sigurnosnih razloga nalazila uz sam potok i utvrdu. U blizini Moslavinagrada spominju se dvije crkve, sv. Martina povezanu s trgom i sv. Tome s utvrdom. Sredinom 16. stoljeća Osmanlije upadaju na područje utvrde, a nakratko i borave u njoj te je nakratko čine sjedištem sandžaka kojeg su povukli iz Čazme, a zatim ga sele u Pakrac. Kada se Osmanlije povlače nakon tri

⁷¹ Vidi: Kekez, H. (2011.). Plemički rod Babonića do kraja 14. stoljeća. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, str. 118

⁷² Vidi: Lenac Brleković, R. (2004.). *Garešnica od "gara" do grada*. Kutina: Spiritus movens, str. 84-85

⁷³ Hirc, D. (1902.). *Moslavina (iz putnih uspomena)* u Kovačević, D. (2005.). *Moslavačke legende i predaje*. Kutina: Spiritus movens, str. 38

⁷⁴ Srednjovjekovni grad (burg) u blizini Karlovca, danas u ruševinama (Roknićeva gradina); u povijesnim izvorima se spominje od 1299., kada se nalazio u posjedu Babonića

dana opsade hrvatskoga bana Tome II. Erdödy 1591. godine, uništavaju grad i utvrdu, a obitelj Erdödy se vraća na područje te gradi tri nova dvorca. Građeni su u 18. i 19. stoljeću na bivšem vlastelinskom posjedu. Najznačajniji je bio prvi, veliki dvorac, koji je građen za Jurja Erdödy, dok su ostala dva za braću Ladislava i Ludovika.⁷⁵

⁷⁵ Vidi: Nadilo, B. (2000.). *Dvorci i perivoji, Dvorci u Popovači – sjedište negdašnjeg posjeda Moslavina*. Časopis Građevinar, (52-12), str. 751-756 <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-52-2000-12-06.pdf>

5. PAVLINSKI SAMOSTAN BLAŽENE DJEVICE MARIJE NA GARIĆU

Pavlini samostan Blažene Djevice Marije na Gariću, odnosno Bela crkva, prvi put se spominje 1273., a djeluje sve do osmanske ugroze i bijega pavlina. Tijekom svoga procvata darovnicama, kupnjom ili zakupom stekao je brojne oranice, šume, vinograde, ribnjake i mlinove, U najranijem razdoblju spominje se samo toponim Gračenica s kojim se povezuju redovnici, ali od 1295. godine uz samostan se uvijek navodi toponim Garić, a ne Gračenica.⁷⁶ Zbog različitog navođenja toponima, negdje se spominje da spada pod goru Garić što se najčešće uzima zbog geografskog položaja, dok se negdje svrstava pod Gračenicu ili se nalazi u samom kontekstu s utvrdom Garić.⁷⁷ Povjesničari uglavnom svrstavaju samostan pod utvrdu Garić, a kao obrazloženje navode slabo poznavanje starog imena Moslavačke gore.⁷⁸ Samostan je smješten u podnožje Moslavačke gore, okružen je potokom i omeđen gustom šumom. Takva okolina odgovarala je pustinjacima koji su samostane uglavnom i smještali u nizine, između brda i u blizini potoka, tj. vode. Samostan je bio povezan sa svim okolnim naseljima i spomenutim utvrdama, a ceste su vodile i do Slavonije, Čazme i Zagreba, što je omogućavalo laku komunikaciju s ostalim župama i samostanima. Većina istraživača i povjesničara pavlinskih samostana tvrdi da je ga je osnovao 1295. godine magistar Tiburcije, koji nije imao nasljednika, pa je dao izgraditi crkvu svete Marije i čitavo zemljište poklonio samostanu i tako ga utemeljio.⁷⁹ Neki izvori navode da se samostan spominje i ranije kao eremitorij⁸⁰ jer postoji darovnica iz 1273. godine.⁸¹ Smatra se da je crkva imala jednobrodnu lađu odvojenu od svetišta, a glavni ulaz bio je na zapadnom pročelju. Na području samostana i crkve bila su četiri oltara, ali se nije samo s njih služila misa već i s mnogih drugih lokacija s područja Moslavačke gore. Arheološka istraživanja potvrdila su pet oltara unutar crkve – četiri u lađi i jedan središnji u svetištu. Nije poznato na koji su način izabrani titulari oltara, ali dominiraju svetice u nazivima: oltar sv. Jelene, sv. Djevica (Katarine, Doroteje, Uršule i Barbare), jedan oltar je neimenovan, a jedan

⁷⁶ Pisk, S. (2011.), *Toponim Garić u povijesnim izvorima*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 9

⁷⁷ Isto, str. 9

⁷⁸ Silvija, P. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 61

⁷⁹ Isto, str. 69

⁸⁰ Pov. osamljeno mjesto gdje se povlače eremiti tj. pustinjaci

⁸¹ Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlini samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 69

je oltar sv. Pavla Apostola i taj se nalazi s desne strane na ulazu u svetište.⁸² Pavao Čupor darovao je 1409. oltar Svetih Djevica uz uvjet svakodnevnog služenja mise na tom oltaru za njegovo zdravlje i zdravlje njegovih rođaka. Članovi obitelji ukapani su u grobnici pred ovim oltarom, stoga je moguće da je pripadao obitelji.⁸³ Samostan je uživao brojne privilegije i povlastice, a posebno se ističe zaštita kraljice Elizabete koja uzima pod svoju zaštitu redovnike i njihovu crkvu.⁸⁴ Pavlini su imali detaljno isplanirane svoje rituale i bogoslužje, tako su se na primjer obvezali za svakodnevnu obvezu služenja mise zadužnice za Ivana Čupora – za kojeg se smatra da je dao izgraditi neimenovani oltar. Arheološkim istraživanjima lokaliteta Bela crkva otkrivena je nedirnuta podnica samostanske crkve gdje je jasno vidljivo mjesto ukopa, ali dosadašnja istraživanja nisu dokazala samostanska groblja i što je pronađeno u grobovima.⁸⁵ Samostan se smatrao sigurnim mjestom za pohranu te su ondje čuvane mnoge povelje s moslavačkog područja i okolice, među kojima su se nalazile razne darovnice, oporuke, prijepisi i parnični spisi, uključujući i darovnicu magistra Tiburcija samostanu. Spominju se još i posjedi Baboneka, tj. sina Babona – Babonića te dio posjeda Puklenc. Nakon 1537. godine sačuvani izvori govore o osmanlijskim pustošenjima te se navodi da je oko tri tisuće osmanlijskih konjanika pljačkalo sve do Moslavine. O velikim demografskim i materijalnim gubicima svjedoči i podatak o odvođenju u roblje 1200 stanovnika i isto toliko grla stoke iz okolice Dubrave, Čazme i Garića.⁸⁶ Zauzimanjem Bršljanca, Osmanlije 1540. godine dolaze u neposrednu blizu samostana. Već tijekom prvih osmanlijskim upada samostan je potpuno napušten jer se u neposrednoj blizini ratnih zbivanja.

5.1. ČUPORI MOSLAVAČKI

O porijeklu ove obitelji postoje različita mišljenja, tako je Ferdo Šišić smatrao da potječu od mađarskoga roda *Csupora* koji je živio u Čongradskoj županiji i doselili se u međuriječja Save i Drave te od njih potječu Čupori Moslavački.⁸⁷ Drugo mišljenje

⁸² Isto, str. 94-95

⁸³ Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlini samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 96

⁸⁴ Lenac-Brleković, R. (2011). *Pavlini u Gariću*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 201

⁸⁵ „Nije nemoguće da je pronađena lubanja pripadala jednom od redovnika pokopanom na samostanskom groblju.“: *Isto*, str.100-102

⁸⁶ Isto, str. 209-210

⁸⁷ Nikolić Jakus, Z. (2011). *Obitelj Čupor Moslavački*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 271

je iznijela Nada Klaić, da su slavonski Čupori zapravo odvjetak plemićkog roda Moslavačkih koji se javljaju u Moslavini još od dvanaestog stoljeća. Njeno mišljenje se čini vjerojatnijim jer se ime Čupor spominje prvi put kao nadimak nekog Stjepana Moslavačkog, a njegov nadimak nosio je i njegov istoimeni sin, a od druge polovine 14. stoljeća koristi se kao prezime obitelji.⁸⁸ Među najistaknutije članove možemo ubrojiti Ivana, Pavla, njegovog sina Demetrija te Nikolu, a obitelj je izumrla sa Stjepanom, također jednim od istaknutih članova. Ivan Čupor Moslavački, Stjepanov sin te unuk Čupora Moslavačkog spominje se 1391. kao donator pavlinskog samostana, a četiri godine poslije kao jedan od predstavnika plemića *cijele Slavonije* u Budimu pred kraljem Sigismundom.⁸⁹ Pavao je bio ban čitave Slavonije, dok je njegov sin Demetrije bio kninski, đurski i zagrebački biskup od 1442. do 1465. godine.⁹⁰ U to vrijeme dao je izgraditi Franjevački samostan u Podgradskom jarku. Nikola je bio erdeljski vojvoda i ratnik u vrijeme kralja Matijaša Korvina. Pavao je značajan po tome što je 1409. darovao oltaru Blažene Djevice Marije u samostanskoj crkvi posjed Mali Bršljanovac uz uvjet služenja misa za cijelu obitelj. Sredinom 15. stoljeća Stjepanov sin Gašpar ulazi u sukobe s pavlinima zbog toga što je njegov jobagion zbog provale u podrum uhvaćen, a Gašpar ga je išao osloboditi.⁹¹ Posjed Kosovac bio je glavni predmet spora, a određena prava na posjed imali su i Čupori i pavlinski samostan, te su se tijekom dugogodišnjih sukoba otimali kmetovi, stoka, pljačkalo se i pustošilo područje.⁹² Nesuglasice oko posjeda trajale su sve do izumrća roda, a Gašpar se za života uključivao u borbe s ostalim susjedima te sudjelovao u pljačkanju biskupskih i kaptolskih podložnika. S obzirom da su Akoš i Gašpar (Pavlovi sinovi) rano umrli (oko 1452.), borbe su nastavile Akoševa udovica Marija i Gašparova Ana.⁹³ Sukobe su imali i s Jurjem Čuporom koji je na „podmukao i lukav“ način prisvojio i zauzeo ribnjake i selišta u Palačni. Pavlini su svoje žalbe

⁸⁸ Isto, str. 271-274

⁸⁹ Čupor, Hrvatski biografski leksikon - Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4184>

⁹⁰ Zagrebačka nadbiskupija, Demetrije Čupor Moslavački <http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nad-biskupi/demetrije-cupor-moslavacki-1465>

⁹¹ Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 161

⁹² Nikolić Jakus, Z. (2011). *Obitelj Čupor Moslavački*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 291

⁹³ Isto, str. 291

uglavnom iznosili pred banom Ulrikom Celjskim.⁹⁴ Obitelj izumire 1492. godine sa Stjepanom i njihove posjede dobiva obitelj Bakač Erdödy iako je Stjepan oporučno odredio samostan kao nasljednika. Nakon njegove smrti, Čazmanski kaptol potvrđuje da je Stjepanova udovica Elizabeta vratila samostanu Kosovac čime je završen dugogodišnji sukob između pavlina i obitelji. Vladislav Jagelović ne poštuje odredbe Stjepanove oporuke i sve njegove posjede poklanja početkom 1493. egerskom biskupu i svom kancelaru Tomi Bakaču koji je u rodbinskoj vezi s obitelji Erdödy. Tim činom moslavački pavlini, nakon višestoljetnog susjedstva s Čuporima dobivaju novu obitelj na međe.⁹⁵

⁹⁴ Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o., str. 162

⁹⁵ Isto, str. 174-175

6. SVAKODNEVNICA MOSLAVINE

Najstariji poznati narod na području Moslavine bili su Iliri iz plemena Jasi.⁹⁶ Prvi su gradili ceste i utvrde na padinama Moslavačke gore te uzgajali vinovu lozu. Moslavina u rimsko doba nije imala značajna gradska naselja zbog blizine rimskog Siska koji je imao status gradske općine s gradskom upravom, sudom i bio je glavno trgovačko središte. Unatoč tomu, na području ostalih gradova nađeni su ostaci rimske kulture. Moslavina jača u srednjem vijeku. U demografskom smislu došlo je do naseljavanja područja na povišenim prostorima zbog poplava i močvarnog područja. Brojna mjesta oko Lonjskog polja su bogato naseljena zbog obrade zemlje, stočarstva, poljoprivrede i šumarstva. Stanovnici su se bavili uglavnom vinogradarstvom, uzgojem žitarica, voća i povrća. Ceste i putevi spajali su gotovo sva mjesta (uglavnom sela) na području Moslavine. Zbog geografskog položaja Moslavine, sela su bila smještena podno sagrađenih utvrda u blizini rijeka i unutar šume. Takav položaj bio je važan zbog sigurnosti sela. Žena izvan utvrde bila je domaćica, dok su žene unutar utvrda bile posluga, odnosno sluškinje. Muškarci su se, ovisno o položaju u društvu, bavili lovom, jahanjem, nadziranjem posjeda, trgovinom i ratovanjem. Razlikujemo jobagione⁹⁷ koji su obnašali najviše državne položaje, zatim gradokmetove (*iobagiones castris*) kojima je za vojnu službu darovana zemlja ili neke povlastice te su bili oslobođeni plaćanja poreza, dok se seosko stanovništvo (*cives*) bavilo pretežito poljoprivredom.⁹⁸ Pored spomenutih naselja, važni su još Dišnik, Novi Dvori (danas nosi naziv Pašijan), Zdencz (danas Zdenci), Mogor-grad (danas područje Hercegovca i Ladislava) i Pališna (danas Palešnik). Gospodari u tim gradovima često su se mijenjali, nasljeđivanjem, prodajom ili darovnicama. Jedna od značajnijih obitelji je obitelj Paližna,⁹⁹ a ističe se Ivan koji je bio hrvatski ban. Izdvajaju se još i Mogorovci, Čuk, Breza, Otorčići, Ruhi/Rohi.¹⁰⁰

⁹⁶ Jasi. Hrvatska enciklopedija - Leksikografski zavod Miroslav Krleža,

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28796>

⁹⁷ Jobagioni, Hrvatska enciklopedija - Leksikografski zavod Miroslav Krleža,

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29206>

⁹⁸ Engel, P. (2001.), *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526.*, London: I.B. Tauris, str.70-73

⁹⁹ Paližna, Hrvatska enciklopedija - Leksikografski zavod Miroslav Krleža,

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46286>

¹⁰⁰ Sva prezimena obitelji vezana su za određene susjedna sela Garića te cijele Moslavačke gore. Tako se prezime Berivojčić veže za Kapelicu, Otorčići kao vlasnici Tomašice, Ruhi/Rohi kao vlasnici Rogože i Ruškovca, obitelj Čuk koja je mijenjala prezime u oblike Desa, Deta, Dešnica i konačno Dišnik - čijim su područjem i vladali.

Plemstvo Moslavine gradilo je crkve uz svoje gradove, čime jača vjerski duh, a posebice zbog osnivanja samostana. Osim već spomenutog pavlinskog samostana, osnovan je samostan u Trnovitici, na sjevernoj strani Moslavine izvan obuhvata Moslavačke gore. Podaci o samostanu i trnovitičkim Pavlinima dolaze samo iz narodnih predaja, a smatra se da su crkva sv. Martina i samostan građeni oko 1108. godine. Crkva sv. Martina se spominje u popisu župa, „Item ecclesia sancti Martini de Twuiski“,¹⁰¹ gdje se navodi da položaj ove župe nije istražen. Međutim, može se zaključiti da je riječ o crkvi u Trnovitici o čemu svjedoči etimološko značenje riječi „Twuiski“ što u prijevodu s mađarskoga jezika znači „trnje“. Osim etimološkog značenja, geografski položaj drugih spomenutih (a istraženih) crkava u popisu govori o velikoj vjerojatnosti da je uistinu riječ o crkvi u Trnovitici, a spominju se crkve u blizini Velikog Grđevca, Zdenaca i podnožja Ilove, što je u neposrednoj blizini Trnovitice. Pavlini su vjerojatno tada upravljali župom, a Trnovitica je bila u posjedu bana Beluše. Moslavina ima velik broj crkvi koje su imale važnu prosvjetnu ulogu – crkva Blažene Djevice od Garića u Samarici, crkva Blažene Djevice Marije u Palešniku, crkva sv. Stjepana Kralja na području između današnjeg Hercegovca i Tomašice, crkva blaženih Nikole i Ivana u Pašijanu, crkva sv. Tome u Tomašici.¹⁰² Lokalno stanovništvo trudilo se darivati pavline na Gariću kako bi se oni zadržali u kraju i služili im mise, dok bi se ugledni darivatelji urezali u povijest crkve. Kao primjer možemo izdvojiti obitelj Roh iz Dišnika.¹⁰³ Kao i u drugim dijelovima srednjovjekovne Hrvatske, tako i u Moslavini obrazovni sustav je jedino uporište imao u samostanima. Tamo su se otvarale prve škole, učio jezik (latinski), učilo se crkveno pjevanje, a od početka 14. stoljeća u Zagrebu se otvaraju katedralne škole gdje su dio sustava bile slobodne vještine. Sve do prvih provala Osmanlija, stanovnici Moslavine živjeli su relativno mirno, a zatim dolazi do pojačane emigracije zbog kojih teritorij ostaje napušten. Migracije su se išle uglavnom u smjeru Zagreba ili Čazme, gdje su bila glavna i crkvena i gospodarska središta, dok su neki stanovnici odlazili i prema Slavoniji, Bosni ili Mađarskoj, a za sigurno mjesto za život tražili su uglavnom gradska središta ili utvrđene gradove.

¹⁰¹ Buturac, J. (1984.). *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 61

¹⁰² Vidi: Lenac Brleković, R. (2004.). *Garešnica od "gara" do grada*. Kutina: Spiritus movens, str. 71-87

¹⁰³ Isto, str. 19

6.1. ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Prema dosadašnjim dostupnim arheološkim istraživanjima u okružju crkvi, samostana i dvoraca (koje su podigli članovi obitelji Erdödy) pronađeni su brojni ostaci. Od većih ostataka su dijelovi kula obrambenih karaktera, mnoštvo cigle i kamena klesanca, a pronađene su i životinjske kosti i rogovi. Na području nekadašnjih gradova pronađeno je mnoštvo životinjskih kostiju i keramike, konjska oprema i željezna koplja.¹⁰⁴ Ispod Jelengrada su pronađeni ostaci poda i peć. Ova istraživanja idu u prilog bogatoj naseljenosti Moslavačke gore jer su ostaci pronađeni na različitim lokacijama duž moslavačkog područja, ali svjedoči i o zanimljivoj svakodnevnici i životu na tom području. Prema ostacima vidljivo je da su uzgajali konje, kako za vojnu upotrebu, tako iza poljoprivrednu ili prijevoznu svrhu. Pronađeno oružje i oruđe u blizini potočnih mjesta i u blizini ribnjaka govori o ribarstvu, a brojni ostaci rogova i životinjskih kosti govori o njihovom lovu, stočarstvu, uzgajanju životinja i dobrom poznavanju šume i prirode u kojoj su obitali. Na Garić gradu od vojne opreme pronađen je: „orah“ samostrijela,¹⁰⁵ projektil za rano vatreno oružje, vrhovi strijela, dvostruki trn¹⁰⁶ i dr. Na Moslavinogradu pronađen je projektil za katapult. Spomenuti predmeti datirani su u kasni srednji vijek.

Od keramičkih ostataka i posuđa najčešći predmet je lonac, a zatim zdjele, vrčevi i boce, koji su uglavnom služili za kuhinjsku upotrebu, a govore o poznavanju vještina kulinarstva i njihovoj čestoj uporabi. Mimo kuhinjskog posuđa nalazili su se i primjeri stolne keramike (koji se datiraju uglavnom u kasni srednji vijek).¹⁰⁷ Njihova karakteristika je ukrasno posuđe i tanjuri s elementima gotičkoga stila, a osim ukrasa koristili su se za iznošenje hrane na stol te kao pokazatelj bogate ekonomske moći, ukusa i praćenje noviteta. Na Garić gradu su pronađeni pećnjaci koji su bili dijelovi dviju keramičkih peći ili kamina, a istraživanjem je potvrđeno da su nastali „pod utjecajima pećarskih radionica iz vremena Žigmunda Luksemburškog“.¹⁰⁸ Pronađeno

¹⁰⁴ Sekelj Ivančan, T. i Tkalčec, T. (2002./3.), *Kasnosrednjovjekovni lokaliteti okolice Kutine i Garešnice s posebnim obzirom na neke primjerke stolne keramike iz Garić-grada i Popovače*. Zbornik Moslavine (dvobroj 5 i 6), str. 27

¹⁰⁵ Dio mehanizma samostrijela od kosti, tzv. orah. Vidi: Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 78

¹⁰⁶ Hladno oružje za nasađivanje na drveni nastavak. Vidi: Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 77

¹⁰⁷ Sekelj Ivančan i Tkalčec (2002./3.), *Kasnosrednjovjekovni lokaliteti okolice Kutine i Garešnice s posebnim obzirom na neke primjerke stolne keramike iz Garić-grada i Popovače*. Zbornik Moslavine (dvobroj 5 i 6), str. 28

¹⁰⁸ Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina, str. 75

je i prstenje od srebra ili legure i zvonce za sokola, ali i keramička lula te ukrasni predmet, „gljiva“, za koji se smatra da je možda bio ukras peći.¹⁰⁹ Plovdin grad bogat je ulomcima posuda od majolike i sve te pronađene posude ukrašene su nepravilnim geometrijsko-floralnim motivom. Stolna keramika pokazuje da je Moslavina bila u dobroj komunikacijskoj vezi s ostalim dijelovima Hrvatske, ali i s Budimom i njihovom trgovačkom, gospodarskom i političkom vezom jer su mnogi ostaci povezani s nekim ostacima iz Budima što se vidi ne samo preko načina ukrašavanja već i u samoj fakturi (pjeskovita glina, zrnasta struktura). Lončarstvo je bilo jedna od glavnih svakodnevnih djelatnosti u Moslavini, uz stočarstvo i vinogradarstvo.

¹⁰⁹ Isto, str. 77-78

ZAKLJUČAK

Izniman položaj Moslavine pogodio je izgradnji velikog broja utvrda i gradova, koji su smješteni u šumama, na prirodnim uzvisinama i u blizini vode. Utvrde su izgrađene tijekom 13. stoljeća, a sigurni zapis o njihovom postojanju donosi nam Popis župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine. Garić grad kao najveći i najbolje sačuvani srednjovjekovni grad u Moslavini, ali i Hrvatskoj, bogat je svojim ostacima i bujnom prirodom koja ga okružuje te zaslužuje puno veću pažnju u hrvatskom srednjovjekovlju. Ostale utvrde nisu ništa manje vrijedne te su neke od njih, poput utvrde Bršljanovac, bile glavna uporišta Osmanlija, zbog čega ju možemo gledati kao najvažniju moslavačku utvrdu. Drugi prema očuvanosti je burg Jelengrad koji je bio sjedište obitelji Čupora Moslavačkih, a nalazi se na jugozapadnom dijelu Moslavačke gore. Na zapadnoj strani prostiru se ostaci vanjskog obrambenog bedema Košutagrada, a jedini spomen grada nalazi se na popisu župa. Moslavinograd se isprva spominje kao vlastelinski grad pa tek kasnije kao utvrda. Pored utvrda, važan je Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću osnovan od strane pavlina koji su na dobivenom posjedu od Tiburcija sagradili samostan. Samostan je bio bogato darovan od strane plemića za spas svojih duša i služenje misa. Obitelj Čupor Moslavački posjedovala je gotovo sve posjede na Moslavačkoj gori prema kojoj su i dobili svoj pridjevak. Javlja se u prvoj polovici 14. stoljeća, a najviše spomena o obitelji ima u spisima pavlinskoga samostana. Osim za gradnju utvrda, pogodan položaj Moslavine doprinio je bogatom stanovništvu u podnožju gore. Stanovništvo se uglavnom bavilo poljodjelstvom, stočarstvom, vinogradarstvom i lončarstvom. Upravo zbog lončarstva, Moslavina ima bogate ostatke u kojima se ogleda njena važnost u povijesti. Od ostataka pronađena je brojna keramika i oruđe koje je datirano uglavnom u kasni srednji vijek, a važnost utvrda i gradova je u njihovom položaju i kontinuitetu još od kasnoeneolitičkog doba. O kontinuitetu govore i brojni nalazi keramike iz toga razdoblja, oruđe i kamen, a povoljan položaj na prirodnim uzvisinama okružen kanalima ili potokom govori o njihovoj sačuvanosti, čvrstoj obrani i spremnosti na opasnost. Da su gradovi u povijesti imali veliku važnost i bili središte pavlina i mnogih plemićkih obitelji govori to da je obitelj Erdödy, nakon Čupora, počela obnavljati gradove te graditi dvorce i odabrala upravo područje Moslavine za svoje posjede. Gradovi su bili dobro povezani sa Zagrebačkim i Čazmanskim kaptolom te Budimom o čemu govori i

sličnost ukrašavanja keramike. Samo područje Moslavine nije dovoljno istraženo na povijesnoj i arheološkoj razini te stoga, unatoč širokoj literaturi, nedostaje puno informacija s različitih gledišta, istraživanja, razmatranja i proučavanja vezanih za utvrde i gradove.

LITERATURA

BIBLIOGRAFIJA

1. Bobovec, A. (2013.). *Arheologija u Moslavini*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina.
2. Božičević, M. (2010.). *Od Garića do Ilove i Česme*. Garešnica: Matica hrvatska, ogranak Garešnica.
3. Günter P. Fehring (2004.). *Arheologija srednjeg vijeka*. Zagreb: Scarabeus-naklada.
4. Klaić, N. (2019.). *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Fortudan d.o.o.
5. Kovačević, D. (2005.). *Moslavačke legende i predaje*. Kutina: Spiritus movens.
6. Lenac Brleković, R. (2004.). *Garešnica od "gara" do grada*. Kutina: Spiritusmovens.
7. Pavičić, S. (1968.). *Moslavina i okolina*. Zbornik Moslavine I. Kutina: Muzej Moslavine.
8. Pisk, S. (2017.). *Pustinjaci podno Garić planine. Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora) i njegova uloga u regionalnoj povijesti*. Zagreb: Leykaminternational d.o.o.
9. Raukar, T. (2007.). *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*. II. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
10. Šanjek, F. i Grbavac, B. (2017.). *Leksikon hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Školska knjiga.

ČASOPISI

1. Nadilo B. (2004). *Utvrdne, Ostaci obrambenih građevina na području Moslavine*. Časopis Građevinar, br. 56-10, str. 649 - 656. Preuzeto s <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-56-2004-10-07.pdf>

2. Nadilo, B. (2000.). *Dvorci i perivoji, Dvorci u Popovači – sjedište negdašnjeg posjeda Moslavina*. Časopis Građevinar, (52-12), str. 751 -756. Preuzeto s <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-52-2000-12-06.pdf>
3. Regan, K. (2000.). *Srednjovjekovni gradovi i utvrde na obroncima Medvednice*. Kaj : časopis za književnost, umjetnost i kulturu, 3-4, str. 67-95

OSTALI IZVORI

1. Bobovec, A. (2002.-2003.). *Arheološka topografija područja općina Popovača i Velika Ludina*. Zbornik Moslavine, (dvobroj 5 i 6), str.13-24 Preuzeto s https://issuu.com/muzejmoslavine/docs/zbornik_moslavine_v-vi_2002-2003/17
2. Bobovec, A. (1991). *Srednjovjekovni arheološki lokaliteti na području općina Kutina i Garešnica*. Muzejski vjesnik, 14 (14), 8-12. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/140376>
3. Brozović, M. i Barišić, B., mentorica Feleški, M. (2012.). *Garić grad*. Zbornik Moslavine (13), 196-204. Preuzeto s https://issuu.com/muzejmoslavine/docs/zbornik_moslavine_13_final/200
4. Buturac, J. (1984.). *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Preuzeto s: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/pP5kc6ErZm>
5. Cepetić, M. (2013). *Granice srednjovjekovnih biskupskih posjeda Dubrave, Ivanića i Čazme*. Starohrvatska prosvjeta, III (40), 217-232. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/164162>
6. Dujmović, D. (2018). *Zenthamas, Zabathina i Mendzent – posjedi Vlatka Vukoslavova u današnjoj istočnoj Moslavini*. Radovi, 50 (2), 103-122. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/217112>
7. Karaula, Ž. (2011.). *Garić-grad u historiografiji*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru. Broj 4., str. 83-99. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/76993>
8. Kekez, H. (2011.). *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća*. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu. Zagreb. Preuzeto s

<https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1510/datastream/PDF/view>

9. Kovačević, D.(1993.). *Franjevački samostan u Podgrađu*. Muzejski vjesnik. Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske. Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske. (16) Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/216586>
10. Lenac-Brleković, R. (2011.). *Pavlini u Gariću*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str.195-203. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/77004>
11. Matijaško, M. (2017.). Pojmovnik utvrdnog graditeljstva s nazivljem na engleskom jeziku. Preuzeto s <https://darkoantolkovic.wordpress.com/2017/03/01/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva-s-nazivljem-na-engleskom-jeziku/> [prvi put posjećeno 22.06.2019.]
12. Nikolić Jakus, Z. (2011.). *Obitelj Čupor Moslavački*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str.269-300. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/77009>
13. Pavleš, R.(2008.). *Cesta kralja Kolomana*. Podravina, 7(13) Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/78017>
14. Pisk, S. i Kos, S. (2014.). *Srednjovjekovne moslavačke utvrde*. Povijest u nastavi, 12 (24 (2)), str. 133-143. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/142082>
15. Pisk, S. (2011.). *Toponim Garić u povijesnim izvorima*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), 1-14. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/76985>
16. Pisk, S. (2011.). *Prilog povijesti srednjovjekovnih pavlinskih samostana: prava i povlastice samostana Blažene Djevice Marije na Gariću (Moslavačka gora)*, *Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 43, Zagreb.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/76391>
17. Pleše, T. i Sekulić, P. (2014.). *Stari gradovi i utvrde Moslavačke i Zrinske gore: Problemi istraživanja, konzerviranja i prezentiranja*. *Starohrvatska prosvjeta*, III (41), str. 243-251. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/164565>
18. Pleše, T. i Sekulić P. (2013.). *Jelengrad i Košutgrad – Dva moslavačka stara grada*. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 30 (-), str. 69-92. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111994>
19. Rakvin, M. (2013.). *Prostor Moslavine tijekom kasnog brončanog i starijeg željeznog doba*. Diplomski rad. Zagreb.

Preuzeto s

<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5030/1/Prostor%20Moslavine%20tijekom%20okasnog%20bron%C4%8Danog%20i%20starijeg%20%C5%BEeljeznog%20doba%2C%20diplomski%20rad%2C%20Marta%20Rakvin.pdf>

20. Regan, K. (2011.). *Plemićki grad Garić*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), 15-62. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/76988>
21. Sekelj Ivančan, T. i Tkalčec, T. (2002./3.). Kasnosrednjovjekovni lokaliteti okolice Kutine i Garešnice s posebnim obzirom na neke primjerke stolne keramike iz Garić-grada i Popovače. *Zbornik Moslavine*, (dvobroj 5 i 6), str. 25 - 37. Preuzeto s https://issuu.com/muzejmoslavine/docs/zbornik_moslavine_v-vi_2002-2003/21
22. Škiljan, I. (2011.). *Kasnogotički pećnjaci s Garić-grada*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 161-194. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/77003>
23. Uroda Kutlić, J. (2011.). *Garić-grad u fundusu Muzeja Moslavine*. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, (4), str. 149-160. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/77002>
24. Engel, P. (2001.). *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*. London: I.B. Tauris.

Preuzeto s

<https://books.google.hr/books?id=kEkBAwAAQBAJ&pg=PA440&dq=jobagione+s+castri&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjM-ftlgqnkAhXPmlsKHSITCUsQ6AEIPDAD#v=onepage&q=castle%20folk&f=false>

SAŽETAK

Garić grad je najbolje sačuvani, ali i najznačajniji grad i utvrda u srednjem vijeku na području Moslavine. Uz njega ističu se Jelengrad, Bršljanac, Košutgrad i Moslavinograd. Zbog odabira lokaliteta i načina gradnje svi su gradovi slični iako su na različitim dijelovima Moslavine. Moslavina je specifična zbog svojih prirodnih uzvisina, brojnih potoka i bogate šumske vegetacije. Osim samih utvrda pažnja je stavljena i na pavlinski samostan Blažene Djevice Marije. Moslavinom i njenim gradovima vladala je obitelj Čupori Moslavački, koji svoje posjede nakon posljednjeg člana obitelji predaju pavlinskom samostanu. Sredinom 16. stoljeća u Moslavinu ulaze Osmanlije koji razaraju i Garić grad i ostale gradove i utvrde, a glavno uporište im je bila utvrda Bršljanac.

Ključne riječi: Garić grad, Moslavina, Jelengrad, Bršljanac, Košutgrad, Moslavinograd, srednjovjekovne utvrde, pavlinski samostan Blažene Djevice Marije, Čupori Moslavački

ABSTRACT

Garić grad (Croatian for Garić town) is the most important and best preserved medieval fortified town in the region of Moslavina. Other notable sites are Jelengrad, Bršljanac, Košutgrad and Moslavinograd. They share a number of common features, including choice of location and method of construction. Moslavina is specific for said hills, numerous streams and an abundance of forests. In addition to Garić grad this thesis also discusses the Pauline monastery of the Blessed Virgin Mary. Moslavina and its towns were ruled by the Čupor Moslavački family who bequeathed their estates to the Pauline. In the middle of the 16th century the Ottomans invaded Moslavina, destroying both Garić grad and other towns and fortresses, with Bršljanac as their main stronghold.

Keywords: Garić grad, Moslavina, Jelengrad, Bršljanac, Košutgrad, Moslavinograd, medieval fortresses, Pauline monastery of the Blessed Virgin Mary, Čupor Moslavački